

(ознакомительный фрагмент)

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ

УДК 338(476)(091)“18/19”(043.3)

334.72.012.032–051(476)(091)“18/19”(043.3)

Бурачонок

Аляксандр Вячаслававіч

**РАЗВІЦЦЁ ПРАДПРЫМАЛЬНІЦТВА Ў
ФАБРЫЧНА-ЗАВОДСКАЙ ВЫТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСІ
(1861–1914 гг.)**

Аўтарэферат

дысертацыі на саісканне вучонай ступені

кандыдата гістарычных навук

па спецыяльнасці 07.00.02. – айчынная гісторыя

Мінск, 2012

Работа выканана ў Беларускім дзяржаўным універсітэце

Навуковы кіраўнік

Каханоўскі Аляксандр Генадзьевіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, загадчык кафедры гісторыі Беларусі новага і навейшага часу Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Афіцыйныя апаненты

Забайскі Мікалай Міхайлавіч, доктар гістарычных навук, прафесар, дэкан гістарычнага факультэта ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Загорнаў Аляксандр Аляксандравіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дацэнт кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права ўстановы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна”

Апаніруючая арганізацыя

Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт”

Абарона адбудзецца 24 студзеня 2013 г. у 16.00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 02.01.05 пры Беларускім дзяржаўным універсітэце па адрасе: 220030, г. Мінск, вул. Ленінградская, 8, аўд. 407.

Тэлефон вучонага сакратара: 8-017-227-45-11.

e-mail: menkovski@bsu.by

3 дысертацыяй можна азнаёміцца ў бібліятэцы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Аўтарэферат разасланы 5 снежня 2012 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый,
доктар гістарычных навук, прафесар

В.І. Менкоўскі

УВОДЗІНЫ

У другой палове XIX – пачатку XX ст. Расійская Імперыя, якая стала на шлях мадэрнізацыі, зрабіла рашучы скачок, адным з вынікаў якога з’яўлялася рэзкае павышэнне дзелавой актыўнасці. Да найбольш істотных змен варта аднесці трансфармацыю сацыяльнай структуры грамадства, якая, у спалучэнні з імклівым эканамічным развіццём, выклікала да жыцця новыя катэгорыі насельніцтва. На тэрыторыі Беларусі адной з такіх катэгорый былі прамысловыя прадпрыемальнікі – эканамічна актыўныя суб’екты, дзейнасць якіх была скіравана на атрыманне сталага прыбытку ад вытворчасці прамысловых прадпрыемстваў.

Прамысловыя прадпрыемальнікі былі новым тыпам арганізатараў вытворчасці і для дасягнення поспехаў у пэўнай галіне прамысловасці павінны былі валодаць ведамі і кемлівасцю, здольнасцю рызыкаваць, ініцыятывай, хуткасцю і рашучасцю, характарам, а таксама ўмець правільна арганізаваць вытворчы працэс. Сталы прыбытак ад прадпрыемства мог атрымліваць толькі той прадпрыемальнік, які лепш за другіх здолеў ацаніць і прыстасаваць навукова-тэхнічныя дасягненні і ўдасканаленні, працоўныя якасці людзей, капіталы, які добра ведаў запатрабаванні спажывцоў, лепшыя месцы, шляхі і сродкі збыту, выбіраў спрыяльны час для куплі сыравіны і продажу гатовай прадукцыі.

Важнасць даследавання абранай тэмы вызначаецца скіраванасцю не толькі на вывучэнне непасрэдных носьбітаў прамысловага прадпрыемальніцтва, але і самой з’явы, што ўвабрала розныя аспекты сацыяльна-эканамічнага і грамадска-палітычнага жыцця Беларусі. Прадпрыемальніцтва аб’яднала прадстаўнікоў розных сацыяльных груп: рабочых, спецыялістаў, дзяржаўных служачых, работнікаў фінансавай сферы, гандляроў і інш. Яго станаўленне ў фабрычна-заводскай сферы вытворчасці выступала паказальнікам глыбіні пранікнення капіталістычных адносін у эканоміку Беларусі і яе ўцягнутасці ў агульнаеўрапейскую сістэму гаспадарчых сувязяў, выяўляла месца рэгіёну ў міжнародным падзеле працы, сведчыла аб падабенстве характару сацыяльных трансфармацый, выкліканых імклівым індустрыяльным развіццём.

Важным фактарам развіцця прамысловага прадпрыемальніцтва ў Беларусі з’яўлялася таксама наяўнасць спрыяльнага дзелавога асяроддзя – сукупнасці сацыяльна-эканамічных, палітычных і рэгулярных умоў вядзення прадпрыемальніцкай дзейнасці. Да ліку яго важнейшых элементаў варта аднесці наяўнасць прававой базы і эфектыўнай праваўжывальнай практыкі ў сферы прадпрыемальніцтва, адносіны пераважнай часткі насельніцтва да занятку прадпрыемальніцкай дзейнасцю, інстытуцыянальную структуру рынку, а

таксама палітычную сітуацыю, якая вызначае інвестыцыйны клімат і асаблівасці развіцця прадпрымальніцтва ў пэўным рэгіёне.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ПРАЦЫ

Сувязь працы з буйнымі навуковымі праграмамі, тэмамі Дысертацыйнае даследаванне падрыхтавана ў межах тэмы «Нацыянальна-канфесійныя і сацыяльна-аслоўныя фактары эвалюцыі ўрадавай палітыкі ў Беларусі (1863–1914 гг.)» (нумар дзяржаўнай рэгістрацыі 20061336), якая выконвалася на кафедры гісторыі Беларусі новага і навейшага часу БДУ ў 2006–2010 гг. у межах Дзяржаўнай комплекснай праграмы навуковых даследаванняў «Гісторыя і культура», а таксама па тэме «Эвалюцыя сацыяльнай актыўнасці насельніцтва Беларусі на этапе станаўлення індустрыяльнага грамадства (другая палова XIX – пачатак XX ст.)» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Гісторыя, культура, грамадства, дзяржава» (нумар дзяржаўнай рэгістрацыі 20113061).

Мэта і задачы даследавання

Мэтай даследавання з’яўляецца выяўленне і асэнсаванне сутнасці, зместу і асаблівасцей працэсу развіцця прамысловага прадпрымальніцтва ў Беларусі ў 1861–1914 гг.

Мэта абумовіла пастаноўку і вырашэнне наступных задач:

- выявіць арганізацыйна-прававыя асновы ажыццяўлення прадпрымальніцкай дзейнасці ў сферы прамысловасці;
- ахарактарызаваць сацыяльна-эканамічныя і палітычныя ўмовы станаўлення прамысловага прадпрымальніцтва;
- прасачыць развіццё сістэмы падаткаабкладання ў фабрычна-заводскай сферы вытворчасці;
- вызначыць асноўныя напрамкі прававога рэгулявання сферы сацыяльна-працоўных адносін;
- выявіць сацыяльную структуру прамысловага прадпрымальніцтва;
- паказаць характар і асаблівасці ўдзела прамысловых прадпрымальнікаў у эканамічным і грамадскім жыцці Беларусі.

Аб’ект даследавання – сацыяльнае і эканамічнае жыццё Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. **Прадмет даследавання** – развіццё прамысловага прадпрымальніцтва ў фабрычна-заводскай сферы вытворчасці Беларусі ў парэформенны перыяд. *Храналагічныя рамкі* даследавання ахопліваюць 1861–1914 гг. Ніжняя мяжа звязана з адменай прыгоннага права і пачаткам правядзення буржуазных рэформаў, якія выклікалі змены ва ўсіх сферах грамадства. Верхняя мяжа звязана з пачаткам Першай сусветнай вайны,

падчас якой адбылося скарачэнне вытворчасці і закрыццё большасці прамысловых прадпрыемстваў. *Геаграфічныя межы* даследавання ахопліваюць тэрыторыю пяці беларускіх губерняў (Віленская, Віцебская, Гродзенская, Магілёўская, Мінская). У некаторых выпадках, калі гэтага патрабавала вырашэнне пастаўленых мэты і задач, даследаванне выходзіць за вызначаныя храналагічныя і геаграфічныя межы.

Палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону

1. У канцы XVIII – пачатку XIX ст. у Расійскай Імперыі пачалі складвацца арганізацыйна-правыя асновы прадпрымальніцкай дзейнасці ў сферы прамысловасці, якія ў канчатковым выглядзе былі сфарміраваны толькі ў другой палове XIX ст. Адною з іх складаючых была рэгламентацыя заснавання, карыстання, распараджэння і адчужэння прамысловых прадпрыемстваў, якая на працягу парэформеннага перыяду характарызувалася спалучэннем абмежаванняў з шэрагам ільгот як агульнага, так і прыватнага характару. З аднаго боку, адсутнасць сістэмнага падыходу ў працэсе стварэння фабрычна-заводскіх устаноў і яго забюракратызаванасць замаруджвала развіццё фабрычна-заводскай вытворчасці. З іншага боку, адчувалася падтрымка ўладай прадпрымальніцкай ініцыятывы, што знаходзіла ўвасабленне ў станаўленні інстытутаў аховы прамысловай уласнасці. Спецыфічнай рысай у арганізацыі прадпрымальніцкай дзейнасці ў Беларусі з'яўлялася наяўнасць абмежавальных законаў у дачыненні да прадстаўнікоў нацыянальных меншасцяў, што ў пэўнай ступені замаруджвала заснаванне прамысловых прадпрыемстваў. Другой важнай складаючай арганізацыйна-правых асноў прадпрымальніцкай дзейнасці з'яўлялася заканадаўчае афармленне разнастайных форм прамысловага прадпрымальніцтва – аднаасобнае прадпрыемства, гандлёвы дом, акцыянерна-паявае таварыства. Асаблівым для беларускіх губерняў было тое, што развіццё акцыянерных кампаній і паявых таварыстваў у другой палове XIX ст. стрымлівалася дзеяннем абмежавальных законаў. Змякчэнне апошніх адкрыла доступ да адзначаных форм для ўсіх прадпрымальнікаў, што прывяло да імклівага росту як колькасці прадпрыемстваў адзначанага тыпу, так і іх долі ў агульным аб'ёме вытворчасці.

2. На працягу другой паловы XIX – пачатку XX ст. на тэрыторыі Беларусі фарміравалася дзелавое асяроддзе прадпрымальніцкай дзейнасці, якое вызначалася супярэчлівым уздзеяннем сацыяльна-эканамічных і палітычных умоў развіцця прамысловага прадпрымальніцтва. З аднаго боку, спрыяльнымі для прадпрымальніцкай дзейнасці з'яўляліся геаграфічнае становішча рэгіёну, мадэрнізацыя транспартнай інфраструктуры, пашырэнне рынку збыту прамысловай прадукцыі, з'яўленне новых форм арганізацыі гандлю і фарміраванне паўнаўвартаснай крэдытна-банкаўскай сістэмы. З іншага боку, негатыўны ўплыў на развіццё капіталістычных адносін у беларускіх губернях

аказвала абмежавальная па сваім характары палітыка ўрада Расійскай Імперыі, якая праяўлялася ў палітычна матываваных непаўнаце буржуазных рэформаў і шэрагу забаронаў у дачыненні да асоб нерускага паходжання. Стрымлівалі развіццё прамысловага прадпрымальніцтва і вузкі ўнутраны рынак, высокія працэнтныя стаўкі крэдытаў для прамысловасці, арыентацыя банкаўскага сектару на сельскую гаспадарку. У 1860–1890-я гг. у Беларусі, нягледзячы на ўрадавую палітыку, сфарміраваліся ўсе асноўныя ўмовы для ажыццяўлення прадпрымальніцкай дзейнасці, а адмена абмежавальных мераў у пачатку XX ст. дазволіла стварыць спрыяльнае для прадпрымальніцтва асяроддзе.

3. Істотным крокам у мадэрнізацыі сацыяльна-эканамічных адносін у Расійскай Імперыі сталі пераўтварэнні ў падаткаабкладанні, якія ўсталёўвалі новыя прынцыпы бессаслоўнасці і роўнасці ўсіх праваздольных грамадзян у доступе да занятку прамысловай вытворчасцю. Падаткаабкладанне прадпрымальніцкай дзейнасці ў фабрычна-заводскай сферы вытворчасці падзялялася на прамое і ўскоснае. Ускосныя падаткі (для прамысловасці – акцызны збор) з’яўляліся зборам са спажывання, г. зн. аплачваліся не вытворцам, а спажыўцом тавара, бо ў выніку перакладаліся на яго. Але ўсё ж абкладанне акцызным зборам было цяжкім і для прадпрымальнікаў, паколькі да моманту рэалізацыі тавара сума акцыза павінна была выплачвацца імі. Павялічваючы продажны кошт тавару, акцыз звужаў рынак яго спажывання. Існаваўшая структура падаткаабкладання істотна зніжала паступленні ў бюджэт ад прамых і прыводзіла да пераважнай ролі ўскосных падаткаў у бюджэтных даходах. Гэта было абумоўлена тым, што да канца XIX ст. буйныя прадпрымальнікі неслі аднолькавы цяжар падаткаў з больш дробнымі. У выніку гэтага шматлікія дробныя прадпрыемствы на тэрыторыі Беларусі, якія акрамя патэнтнага былі абавязаны плаціць і акцызны збор, зачыняліся на першых стадыях свайго станаўлення.

4. У 80-я гг. XIX ст. у Расійскай Імперыі пачынаюць прымацца актыўныя захады, скіраваныя на ўрэгуляванне сацыяльна-працоўных адносін. За адносна кароткі тэрмін (1882–1912 гг.) быў прыняты цэлы комплекс заканадаўчых актаў, якія рэгламентавалі працягласць працоўнага дня, умовы працы дзяцей і жанчын, абавязкі прадпрымальнікаў па выплаце заробку, вырашэнне працоўных спрэчак, сацыяльнае страхаванне. Гэта дазволіла закласці фундамент для рэгулявання працоўных адносін на канкрэтных прадпрыемствах, з дапамогай якога ўрад заахвочваў прадпрымальнікаў да ўвядзення новых нормаў і ўмоў працы і забараняў найбольш адыёзныя формы эксплуатацыі. Такая палітыка была абумоўлена неабходнасцю пошуку балансу паміж інтарэсамі капіталістычнай вярхушкі грамадства і працоўных, колькасць якіх увесь час павялічвалася. У шэрагу выпадкаў прамысловыя

прадпрымальнікі беларускіх губерняў з уласнай ініцыятывы ўсталёўвалі больш высокія, у параўнанні з агульнадзяржаўнымі, сацыяльныя гарантыі.

5. На працягу другой паловы XIX – пачатку XX ст. у Беларусі адбывалася фарміраванне слоя прамысловых прадпрымальнікаў. У склад яго ўваходзілі прадстаўнікі купецкага, дваранскага і мяшчанскага саслоўяў, а таксама ганаровыя грамадзяне, замежныя падданыя, асобы вольных прафесій і сяляне. Лідзіруючыя пазіцыі сярод прамысловых прадпрымальнікаў на тэрыторыі Беларусі, як па прадстаўніцтве і колькасці фабрык і заводаў, так і сумарным кошце вырабленай на іх прадукцыі, займалі купцы, дваране і мяшчане. Менш актыўна праяўлялі сябе ў развіцці фабрычна-заводскай сферы вытворчасці замежныя падданыя, асобы вольных прафесій, сяляне і ганаровыя грамадзяне. Апошнія, пры сваім дробным прадстаўніцтве сярод фабрыкантаў і заводчыкаў, у пачатку XX ст. валодалі прадпрыемствамі з самай высокай сярэдняй прадукцыйнасцю працы. У той жа час, нізкай яна была на мяшчанскіх прадпрыемствах, і па гэтай характарыстыцы яны саступалі прамысловым установам іншых саслоўяў амаль на працягу ўсяго разглядаемага перыяду.

6. Для дасягнення поспехаў у эканамічным развіцці была важнай наўнасць не толькі спрыяльнага дзелавага асяроддзя, але і дзелавых якасцяў у саміх прадпрымальнікаў. Дзякуючы актыўным захадам у сацыяльным і эканамічным накірунках, прамыслоўцы за 1879–1910 гг. здолелі павялічыць агульны аб'ём вырабленай фабрычна-заводскай прадукцыі амаль ў 6 разоў. Акрамя дасягнення поспехаў у эканамічным развіцці беларускіх губерняў, прамысловыя прадпрымальнікі праяўлялі сябе і ў грамадскім жыцці рэгіёна – у першую чаргу ў дабрачыннай дзейнасці. Нягледзячы на больш сціплыя, у параўнанні з цэнтральнарасійскімі губернямі, маштабы іх дзейнасць была адчувальнай для развіцця беларускай культуры і асветы. Асобныя прамысловыя прадпрымальнікі з Беларусі былі членамі Дзяржаўнай Думы, што сведчыла аб іх зацікаўленасці палітычным жыццём. Аднак дадзены накірунак дзейнасці беларускіх прамыслоўцаў быў вельмі нязначным, у параўнанні з цэнтральнай часткай Расійскай Імперыі, дзе прадпрымальнікі засноўвалі свае палітычныя партыі.

Асабісты ўклад суіскальніка

Дысертация з'яўляецца вынікам самастойнай даследчыцкай працы аўтара. Упершыню ў айчыннай гістарыяграфіі праведзена комплекснае даследаванне працэсу развіцця прамысловага прадпрымальніцтва ў фабрычна-заводскай сферы вытворчасці Беларусі ў парэформенны перыяд. Суіскальнікам прапанавана ўдакладненне метадыкі выяўлення і падліку фабрычна-заводскіх прадпрыемстваў. Пры падрыхтоўцы даследавання знойдзена, апрацавана, сістэматызавана і прааналізавана вялікая колькасць архіўных дакументаў, значная частка з якіх уведзена ў навуковы ўжытак упершыню. На падставе

аналізу і абагульнення даных шырокага кола інфармацыйна-даведачных выданняў складзены паказальнікі ўладальнікаў фабрык і заводаў у Беларусі за 1879, 1890, 1900, 1908 і 1910 гт., якія ўключаюць адпаведна 176, 524, 621, 748 і 1374 пазіцыі. Сфармуляваныя і абгрунтаваныя палажэнні і высновы атрыманы аўтарам асабіста.

Апрабавыя вынікаў даследавання

Вынікі даследавання прайшлі апрабавыю ў ходзе працы шэрагу міжнародных і рэспубліканскіх навуковых канферэнцый: Міжнародная навукова-тэарэтычная канферэнцыя «Рэформы і рэвалюцыі: процессы модернізацыі ў Беларусі і другіх краінах Еўропы» (Мінск, 25–26 кастрычніка 2007 г.); V–IX Міжнародныя навукова-практычныя канферэнцыі «Предпринимательство в Беларуси: опыт становления и перспективы развития» (Мінск, 15–16 красавіка 2008 г., 15 красавіка 2009 г., 20 красавіка 2010 г., 12 красавіка 2011 г., 10 красавіка 2012 г.); X, XIII і XIV Рэспубліканскія навукова-метадычныя канферэнцыі маладых навукоўцаў (Брэст, 15–16 мая 2008 г., 13 мая 2011 г., 11 мая 2012 г.); Юбілейная навукова-практычная канферэнцыя да 40-годдзя Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны (Гомель, 11 чэрвеня 2009 г.); Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «Современные тенденции развития исторической науки и образования» (Мінск, 25 верасня 2009 г.); II Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «Торговля, купечество и таможенное дело в России в XVI–XIX вв.» (Курск, 14–16 кастрычніка 2009 г.); Навуковая канферэнцыя «Аграрный вопрос в политической и социально-экономической истории России и СССР» (Віцебск, 18 лютага 2011); Навуковы круглы стол да 150-годдзя адмены прыгоннага права ў Расійскай Імперыі (Мінск, 22 лютага 2011 г.); Рэспубліканская навукова-тэарэтычная канферэнцыя «Палітычныя, сацыяльна-эканамічныя і этнакультурныя працэсы на тэрыторыі Беларусі ў XIX – пачатку XX ст.: да 150-годдзя скасавання прыгоннага права ў Расійскай Імперыі» (Мінск, 4 сакавіка 2011 г.); Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя маладых навукоўцаў, прысвечаная 20-годдзю абвясчэння незалежнасці Рэспублікі Беларусь і 90-годдзю Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта «Актуальныя праблемы айчыннай і сусветнай гісторыі» (Мінск, 27–28 верасня 2011 г.); Рэспубліканская навуковая канферэнцыя «Беларусь у гістарычнай рэтраспектыве XIX–XX стагоддзяў: этнакультурныя і нацыянальна-дзяржаўныя працэсы» (Гомель, 13–14 кастрычніка 2011 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Историческое наследие Беларуси: выявление, сохранение и изучение» (Мінск, 17–18 мая 2012 г.).

Апублікаванасць вынікаў дысертацыі

Вынікі дысертацыйнага даследавання апублікаваны ў 17 навуковых артыкулах, у тым ліку: 6 – у навуковых часопісах і перыядычных выданнях,

якія адпавядаюць пункту 18 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў; 11 – у зборніках матэрыялаў і тэзісаў навуковых канферэнцый. Аб’ём публікацый па тэме дысертацыі, якія адпавядаюць пункту 18 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў, складае 3,1 аўтарскія аркушы. Аб’ём іншых публікацый складае 2,3 аўтарскія аркушы.

Структура і аб’ём дысертацыі

Праца складаецца з пераліку ўмоўных абазначэнняў і скарачэнняў, уводзін, агульнай характарыстыкі работы, асноўнай часткі, якая складаецца з чатырох глаў, заключэння і спісу выкарыстаных крыніц. Агульны аб’ём дысертацыі складае 334 старонкі, з якіх 37 старонак – бібліяграфічны спіс, 183 старонкі – дадатак. Бібліяграфічны спіс змяшчае 468 пазіцый (у тым ліку 17 публікацый суіскальніка).

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Асноўная частка дысертацыі ўключае чатыры главы. **Глава 1 «Гістарыяграфія, крыніцы, метадалогія і метады даследавання»** складаецца з трох раздзелаў. У *раздзеле 1.1 «Гістарыяграфія праблемы»* праведзены аналіз гістарыяграфіі. Першыя даследаванні, у якіх надавалася ўвага некаторым аспектам развіцця прамысловага прадпрымальніцтва, з’явіліся яшчэ ў канцы XIX – пачатку XX ст.¹ Аднак, у большасці адзначаных прац разглядаюцца пэўныя аспекты прамысловага прадпрымальніцтва ў Расійскай Імперыі ў цэлым. Вывучэнне эканамічнага мінулага Беларусі пачалося толькі ў 20-я гг. XX ст. У працах² беларускіх гісторыкаў міжваеннага перыяду прадпрымальніцкая дзейнасць разглядалася ў якасці кантэксту ці ўмовы для зараджэння рэвалюцыйнага руху на тэрыторыі Расійскай Імперыі.

Пасляваенная савецкая гістарыяграфія вызначаецца даволі грунтоўнымі даследаваннямі, якія сталі асновай для сістэматычнага вывучэння розных аспектаў гісторыі прадпрымальніцтва ў Расійскай Імперыі. У гэты час у Беларусі з’явіліся абагульняючыя калектыўныя працы³ і манаграфіі⁴, у якіх

¹ Антонович А.Я. Курс государственного благоустройства (полицейского права). Киев, 1890; Литвинов-Фалинский В.П. Фабричное законодательство и фабричная инспекция в России. СПб., 1904; Туган-Барановский М.И. Русская фабрика в прошлом и настоящем. СПб., 1907.

² Беларусь: нарысы гісторыі, эканомікі, культурнага і рэвалюцыйнага руху. Менск, 1924; Довнар-Запольский М.В. Народное хозяйство Белоруссии, 1861 – 1914 гг. Минск, 1926; Дудола Д.А. Аб развіцці капіталізму ў Беларусі ў 2-й палове XIX і пачатку XX стагоддзя. Мінск, 1932.

³ Гісторыя Беларускай ССР / Акад. навук БССР. Мінск, 1972; Эканоміка Беларусі ў эпоху імперіялізму (1900–1917). Мінск, 1963.

⁴ Абезгауз З.Е. Рабочий класс Белоруссии в начале XX века (1900–1913 гг.). Минск, 1977; Он же Развитие промышленности и формирование пролетариата Белоруссии во второй половине XIX века. Минск, 1971; Болбас М.Ф. Промышленность Белоруссии: 1860–1900. Минск, 1978; Литвинский Л.П. Развитие капитализма в сельском хозяйстве Белоруссии во второй половине XIX века. Минск, 1971.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ САІСКАЛЬНІКА

Аргтыкулы ў навуковых часопісах і зборніках навуковых прац

1. Бурачонок, А.В. Прадпрымальніцкая дзейнасць купецтва і мяшчанства Беларусі ў сферы прамысловасці ў другой палове XIX – пачатку XX ст. / А.В. Бурачонок // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навуковы зборнік / рэдкал.: У.К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2010. – Вып. 5. – С. 3–9.

2. Бурачонок, А.В. Прамысловыя прадпрымальнікі ў сацыяльна-эканамічным жыцці Беларусі канца XIX – пачатку XX ст. (на прыкладзе Фабрыкі па вытворчасці шпалераў К.М. Кантаровіча) / А.В. Бурачонок // Веснік БДУ. Серыя 3: Гісторыя. Філасофія. Псіхалогія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Права: навукова-тэарэтычны часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. – 2010. – №3. – С. 17–20.

3. Бурачонок, А.В. Сацыяльны склад прамысловых прадпрымальнікаў Беларусі (канец XIX – пачатку XX ст.) / А.В. Бурачонок // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навуковы зборнік / рэдкал.: У.К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2011. – Вып. 6. – С. 20–26.

4. Бурачонок, А.В. Фарміраванне слоя прадпрымальнікаў у фабрычна-заводскай сферы вытворчасці Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.: аналіз крыніц / А.В. Бурачонок // Беларускі археаграфічны штогоднік. / Рэдкалегія: Э.М. Савіцкі (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелНДІДАС, 2011. – Вып. 12. – С. 117–124.

5. Бурачонок, А.В. Прававое рэгуляванне сацыяльна-працоўных адносін на фабрычна-заводскіх прадпрыемствах Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. / А.В. Бурачонок // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: навуковы зборнік / рэдкал.: С.М. Ходзін (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2012. – Вып. 7. – С. 80–89.

6. Бурачонок, А.В. Рэгламентацыя падаткаабкладання прамысловага прадпрымальніцтва ў Беларусі ў другой палове XIX ст. / А.В. Бурачонок // Беларускі гістарычны часопіс: навуковы, навукова-метадычны ілюстраваны часопіс. – 2012. – №1. – С. 35–39.

Матэрыялы і тэзісы канферэнцый

7. Бурачонок, А.В. Предпринимательская деятельность дворянского сословия Беларуси во второй половине XIX в. / А.В. Бурачонок // Предпринимательство в Беларуси: опыт становления и перспективы развития: материалы V Международной научно-практической конференции, г. Минск, 15-16 апреля 2008 г. В 2 ч. Ч. 2/ Институт предпринимательской деятельности;

редколлегия В.Л. Цыбовский (и др.); под общ. ред. В.В. Шeverдова. – Минск: БГПУ, 2008. – С. 101–103.

8. Бурачонок, А.В. Предпринимательская деятельность мещанского сословия в сфере промышленности Беларуси в конце XIX – начале XX вв. / А.В. Бурачонок // Предпринимательство в Беларуси: опыт становления и перспективы развития: материалы VI Международной научно-практической конференции, г. Минск, 15 апреля 2009 г. В 2 ч. Ч. 2/ Институт предпринимательской деятельности; редколлегия В.Л. Цыбовский (и др.); под общ. ред. В.В. Шeverдова. – Минск: БГПУ, 2009. – С.78–79.

9. Бурачонок, А.В. Промышленно-предпринимательская деятельность городских сословий в белорусских губерниях в конце XIX в. / А.В. Бурачонок // Торговля, купечество и таможенное дело в России в XVI–XIX вв.: сб. материалов Второй междунар. науч. конф. (Курск, 2009 г.) / сост. А.И. Раздорский. – Курск, 2009. – С. 304–306.

10. Бурачонок А.В. Фарміраванне прамысловай эліты ў Беларусі ў другой палове XIX ст. / А.В. Бурачонок // Юбилейная научно-практическая конференция (2009, Гомель) – к 40-летию Гомельского государственного университета им. Ф.Скорины в 4 частях. Ч.3. Гомель: ГГУ им. Ф.Скорины, 2009. – С. 113–115.

11. Бурачонок, А.В. Предпринимательская деятельность купеческого сословия в сфере промышленности Беларуси в конце XIX – начале XX вв. / А.В. Бурачонок // Предпринимательство в Беларуси: опыт становления и перспективы развития: материалы VII Международной научно-практической конференции, г. Минск, 20 апреля 2010 г. В 2 ч. Ч. 1/ Институт предпринимательской деятельности; редколлегия В.Л. Цыбовский, В.В. Шeverдов, И.С. Солодуха и др.; под общ. ред. В.В. Шeverдова. – Минск: БГПУ, 2010. – С. 149–150.

12. Бурачонок, А.В. Законодательное регулирование учреждения промышленных предприятий в Беларуси во второй половине XIX – начале XX вв. / А.В. Бурачонок // Предпринимательство в Беларуси: опыт становления и перспективы развития: материалы VIII Международной научно-практической конференции, г. Минск, 12 апреля 2011 г. / Институт предпринимательской деятельности; редколлегия В.Л. Цыбовский, В.В. Шeverдов, И.С. Солодуха и др.; под общ. ред. В.Л. Цыбовского. – Минск: БГПУ, 2011. – С. 169–171.

13. Бурачонок, А.В. Правое рэгуляванне прадпрымальніцкай дзейнасці ў сферы прамысловасці ў Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. / А.В. Бурачонок // Палітычныя, сацыяльна-эканамічныя і этнакультурныя працэсы на тэрыторыі Беларусі ў XIX – пачатку XX ст.: Да 150-годдзя скасавання прыгоннага права ў Расійскай імперыі: матэрыялы Рэспубліканскай

навукова-тэарэтычнай канферэнцыі, г. Мінск, 4 сакавіка 2011 г. – Мінск: БДПУ, 2011. – С. 154–156.

14. Бурачонок, А.В. Прамысловае прадпрымальніцтва ў Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.: гістарыяграфія пытання / А.В. Бурачонок // XIII Рэспубліканская навука-метадическая канферэнцыя моладых учэных: сб. матэрыялаў: в 2 ч., Брэст, 13 мая 2011 г. – Брэст: БрГУ, 2011. – Ч. 2. – С. 6–9.

15. Бурачонок, А.В. Тэрміналагічныя аспекты вывучэння гісторыі фабрычна-заводскай вытворчасці ў Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. / А.В. Бурачонок // Беларусь у гістарычнай рэтраспектыве XIX–XX стагоддзяў: этнакультурныя і нацыянальна-дзяржаўныя працэсы. Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі (Гомель, 13–14 кастрычніка 2011 года). – Гомель: ГДУ імя Ф.Скарыны, 2011. – С. 34–38.

16. Бурачонок, А.В. Уплыў прававога рэгулявання куплі-продажу зямлі на развіццё прамысловага прадпрымальніцтва ў Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. / А.В. Бурачонок // Аграрны востр в политической и социально-экономической истории России и СССР. Матэрыялы Научной канферэнцыі, посвященной 150-летию со дня отмены крепостного права в России, 18–19 февраля 2011 г. – Витебск: Витебский филиал УО ФПБ «МИТСО», 2011. – С. 54–56.

17. Бурачонок, А.В. Крэдытна-фінансавое забеспячэнне развіцця прамысловага прадпрымальніцтва ў Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. / А.В. Бурачонок // Предпринимательство в Беларуси: опыт становления и перспективы развития: материалы IX Международной научно-практической канферэнцыі, г. Минск, 10 апреля 2012 г. / Институт предпринимательской деятельности; редколлегия В.Л. Цыбовский, В.В. Швердов, И.С. Солодуха и др.; под общ. ред. В.Л. Цыбовского. – Минск: БГПУ, 2012. – С. 210–211.

РЭЗІЮМЭ

Бурачонак Аляксандр Вячаслававіч Развіццё прадпрымальніцтва ў фабрычна-заводскай вытворчасці Беларусі (1861–1914 гг.)

Ключавыя словы: прамысловае прадпрымальніцтва, дзелавое асяроддзе, арганізацыйна-прававыя формы прадпрымальніцкай дзейнасці, фабрычна-заводская вытворчасць, падаткаабкладанне, сацыяльна-працоўныя адносіны, прамысловыя прадпрымальнікі.

Мэта работы: выяўленне і асэнсаванне сутнасці, зместу і асаблівасцей працэсу развіцця прамысловага прадпрымальніцтва ў Беларусі ў 1861–1914 гг.

Метады даследавання: выкарыстана сукупнасць агульнанавуковых (аналіз і сінтэз, індукцыя і дэдукцыя, параўнальны аналіз, абагульненне, класіфікацыя), спецыяльна-гістарычных (гісторыка-тыпалагічны, гісторыка-параўнальны, гісторыка-сістэмны і гісторыка-генетычны), колькасных метадаў, з прыцягненнем міждысцыплінарных метадаў навуковага даследвання.

Атрыманыя вынікі і іх навізна: у дысертцыі праведзены глыбокі аналіз гістарыяграфіі і крыніц па праблеме развіцця прамысловага прадпрымальніцтва ў фабрычна-заводскай вытворчасці Беларусі ў 1861–1914 гг. Шматбакова разгледжаны працэс фарміравання дзелавога асяроддзя, выяўлены яго асноўныя складаючыя (геаграфічнае становішча, транспартная і фінансавая інфраструктура, прававая база і эфектыўная праваўжывальная практыка) і ўплыў на развіццё прадпрымальніцкай дзейнасці. Прааналізаваны існаваўшыя арганізацыйна-прававыя формы прадпрымальніцтва. Упершыню ў дынаміцы паказаны колькасны і сацыяльна-аслоўны склад прамысловых прадпрымальнікаў. Ахарактарызаваны асаблівасці ўдзелу прамыслоўцаў у эканамічным і грамадскім жыцці беларускіх губерняў у 1861–1914 гг.

Рэкамендацыі па выкарыстанні вынікаў дысертцыі: вынікі дысертцыйнага даследавання могуць быць выкарыстаны пры выкладанні гісторыі Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. ва ўстановах вышэйшай адукацыі, пры падрыхтоўцы абагульняючых прац і навучальных дапаможнікаў па гісторыі Беларусі, супрацоўнікамі навуковых устаноў, архіваў і музеяў у прафесійнай дзейнасці, для падрыхтоўкі навукова-аналітычных аглядаў, заключэнняў на звароты органаў дзяржаўнага кіравання.

РЕЗЮМЕ

Бурачонок Александр Вячеславович Развитие предпринимательства в фабрично-заводском производстве Беларуси (1861–1914 гг.)

Ключевые слова: промышленное предпринимательство, деловая среда, организационно-правовые формы предпринимательской деятельности, фабрично-заводское производство, налогообложение, социально-трудовые отношения, промышленные предприниматели.

Цель работы: выявление и осмысление сущности, содержания и особенностей процесса развития промышленного предпринимательства в Беларуси в 1861–1914 гг.

Методы исследования: использована совокупность общенаучных (анализ и синтез, индукция и дедукция, сравнительный анализ, обобщение, классификация), специально-исторических (историко-типологический, историко-сравнительный, историко-системный и историко-генетический), количественных методов, с привлечением междисциплинарных методов научного исследования.

Полученные результаты и их новизна: в диссертации проведен глубокий анализ историографии и источников по проблеме развития промышленного предпринимательства в фабрично-заводском производстве Беларуси в 1861–1914 гг. Многосторонне рассмотрены процесс формирования деловой среды, выявлены его основные составляющие (географическое положение, транспортная и финансовая инфраструктура, правовая база и эффективная правоприменительная практика) и влияние на развитие предпринимательской деятельности. Проанализированы существовавшие организационно-правовые формы предпринимательства. Впервые в динамике показан количественный и социально-сословный состав промышленных предпринимателей. Охарактеризованы особенности участия промышленников в экономической и общественной жизни белорусских губерний в 1861–1914 гг.

Рекомендации по использованию результатов диссертации: результаты диссертационного исследования могут быть использованы в преподавании истории Беларуси второй половины XIX – начала XX в. в учреждениях высшего образования, при подготовке обобщающих работ и учебных пособий по истории Беларуси, сотрудниками научных учреждений, архивов и музеев в профессиональной деятельности, для подготовки научно-аналитических обзоров, заключений на обращения органов государственного управления.

SUMMARY

Burachonak Aliaksandr Viachaslavovich Development of entrepreneurship in the factory sphere of industry of Belarus (1861–1914)

Key words industrial entrepreneurship, business environment, forms of incorporation, factory sphere of industry, taxation, social and labor relations, industrial entrepreneurs.

Purpose of study: identification and comprehension of essence, substance and peculiarities of industrial entrepreneurship development process in Belarus in 1861–1914.

Research methods: a set of general scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, comparative analysis, colligation, classification), special historical methods (historical-typological, historical-comparative, historical-systemic and historical-genetic), quantitative methods, with involvement of interdisciplinary scientific research methods.

The scientific novelty of the research results: The thesis contains in-depth analysis of historiography and sources on the development of industrial entrepreneurship in factory sphere of industry in Belarus in 1861–1914. Formation of business environment is examined thoroughly and its main elements (geographical position, transportation and financial infrastructure, regulatory environment and effective law enforcement) as well as its impact on business development are identified. Existed forms of incorporation are analyzed. For the first time quantitative and social and estate structure of industrial entrepreneurs is demonstrated. Peculiarities of industrialists' participation in socioeconomic life of Belarusian provinces in 1861–1914 are characterized.

Recommendations on practical usage, sphere of application: the results of the research can be applied in teaching history of Belarus of the 2nd half of the XIX – early XX cent. in universities, in preparing summative works and training aids on history of Belarus, it may also be used by employees of scientific institutions, archives and museums in their professional activity, as well as to prepare scientific and analytical reviews, opinions upon governmental requests.

